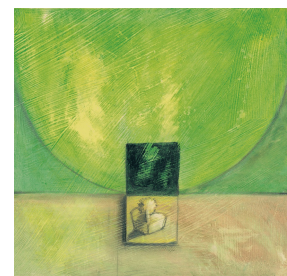

De kracht van resilience voor maatschappelijk kwetsbare jongeren

Jo Morreel

Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Kwetsbare jongeren: een uitdaging aan de samenleving en het salesiaanse opvoedingsproject*, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2006, p. 107 - 138.

Heel wat jongeren moeten vanuit een ongunstige uitgangspositie hun leven opbouwen. We zijn dan ook geneigd bij probleemgedrag terug te kijken naar het verleden van de betrokkene en naar de belastende en uitlokkende factoren. Resilience keert het perspectief om en buigt zich over de elementen die maken dat iemand tot een gezonde en evenwichtige persoonlijkheid kan uitgroeien ondanks een ongunstige context. Het artikel van Jo Morreel, projectcoördinator van de vzw 'De kracht van het huis', beschrijft deze componenten en hoe men door het bevorderen ervan de veerkracht van mensen kan doen groeien.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

I RESILIENCE: EEN VERKENNING

1.1 Een verandering van perspectief

Als een kind problemen ontwikkelt omdat het in zijn jeugd verwaarloosd is, ontwikkelen dan alle verwaarloosde kinderen problemen? In de praktijk in elk geval niet: sommige van deze kinderen ontwikkelen zich goed. Deze eenvoudige asymmetrie is geen rechtvaardiging voor het verwaarlozen van kinderen, maar wijst op de valkuil voor wetenschappers en professionele maatschappelijke werkers die veelal geconcentreerd zijn op het probleemkind, zodat ze de kansen om van gezonde kinderen te leren, over het hoofd zien.

Waarom zijn sommige kinderen gezond terwijl ze te midden van allerhande moeilijkheden moeten opgroeien? Een aantal kinderen, blootgesteld aan allerlei risico's, ontwikkelen niet het probleemgedrag dat andere kinderen in die omstandigheden wel ontwikkelen. Wat kunnen we leren van zulke 'resiliente' kinderen, in verband met preventie of interventie voor andere, minder gelukkige, kinderen? Kunnen we bij zogenaamde probleemkinderen 'krachtbronnen' vinden waaruit zij kunnen putten voor de (her)opbouw van hun leven?

Zulke vragen leiden tot een verandering van perspectief. We concentreren ons niet meer op het compenseren van zwakheden en gebreken, maar we proberen sterke eigenschappen te vinden en leren die gebruiken. In plaats van een probleemdiagnose te maken en daarbij kant-en-klare oplossingen te bieden, gaan we na welke de precieze behoeften zijn van een persoon, een familie of een gemeenschap en welke hun krachten zijn zodat de betrokkenen zelf een oplossing kunnen uitwerken.

Met een beeld uitgedrukt: we geloven niet uitsluitend meer in het leggen van een pleister op de wonde. We zijn ervan overtuigd dat het gezonde deel van het lichaam rondom de wonde voor genezing moet zorgen. We willen de kracht van het lichaam ondersteunen en op die manier het genezingsproces bevorderen.

In deze bijdrage willen we die verandering van perspectief verduidelijken voor al wie geïnteresseerd is in de opvoeding en de zorg voor het kind.

Deze tekst is dus noch een wetenschappelijke studie, noch een beleidsdocument of een handelingsplan. Het is evenmin een kant-en-klaar recept. Dit artikel moet opgevat worden als een synthese tussen wetenschap, beleid, actie en levenservaring.

1.2 Goed functioneren in moeilijke omstandigheden: resilience.

Resilience is het vermogen om door te groeien in moeilijke situaties. Het fenomeen op zich is eeuwenoud. In de loop van de geschiedenis zijn er steeds mensen geweest die ondanks de moeilijke situatie waarin ze zich bevonden, uitgroeiden tot evenwichtige personen die op een positieve en zinvolle wijze functioneerden in hun leefwereld¹.

(1) Het wetenschappelijk onderzoek en de theorievorming rond resilience dateert van het begin van de jaren '60. Pioniers waren de kinderonwikkelingspsychologen Emmy Werner en Ruth Smith. Zij volgden vier

Oorspronkelijk is resilience een term uit de natuurkunde die de veerkracht van een materiaal aanduidt. Een materiaal kan na vervorming onder druk terug zijn oorspronkelijke vorm aannemen. In het Engels gebruikt men de term ook om analoge menselijke eigenschappen aan te duiden. Onder resilience verstaat men dan het 'doorgroeivermogen' van een persoon of van een sociaal systeem om ondanks moeilijke omstandigheden het leven positief uit te bouwen. Afhankelijk van iemands levensloop kan dit vermogen zich ontpoppen tot een actief proces van levensvolharding, ondanks alle tegenslag. Het Nederlandse woord veerkracht heeft die tweede connotatie niet, vandaar de voorkeur voor de oorspronkelijke term.

Voor de praktijk is het nuttig om te weten dat resilience uit drie componenten bestaat. Daarom is het ook een rijker begrip dan 'coping' (iets aankunnen, zich kunnen aanpassen):

- weerstand kunnen bieden tegenover vernietiging en het vermogen om zijn integriteit te bewaren onder druk;
- de vaardigheid om een positief leven op te bouwen in moeilijke omstandigheden;
- en het vermogen om op lange termijn een levensperspectief te ontwikkelen.

Resilience kan zich dan ook op verschillende manieren manifesteren: het bereiken van goede resultaten ondanks belastende risicofactoren, kunnen doorzetten in bedreigende omstandigheden, goed presteren na het herstellen van een trauma¹.

Vanuit praktisch oogpunt is natuurlijk vooral belangrijk hoe we resilience kunnen opbouwen en stimuleren. Daarom zullen we ons in deze bijdrage vooral concentreren op het vinden van 'hefbomen' die ons kunnen helpen bij het opbouwen van resilience.

decennia lang de 698 babies die in 1955 op het eiland Kauai (Hawaii) geboren werden. Hun bijzondere aandacht ging uit naar de kinderen die ondanks aanwezige risicofactoren uitgroeiden tot gezonde en normaal functionerende volwassenen. WERNER, E., SMITH, R., *Overcoming the odds. High risk children from birth to adulthood*, Ithaca, Cornell University Press, 1992.

De Britse kinderpsychiater Michael Rutter deed in Engeland gelijkaardig onderzoek. RUTTER, M., *Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder*, in *British Journal of Psychiatry* 147(1985) p. 598-611. RUTTER, M., *Psychosocial resilience and protective mechanisms*, in *American Journal of Orthopsychiatry* 57(1987) p. 316-331.

In het Franse taalgebied zijn de psychiater Boris Cyrulnik en de kinderarts Jacques Lecomte actief op het gebied van het onderzoek naar resilience in de praktijk. CYRULNIK, B. (Ed.), *Ces enfants tiennent le coup (Hommes et Perspectives)* Revigny sur Orain, Martin Media, 1998. CYRULNIK, B., *Veerkracht. Over het overwinnen van jeugdtrauma's*, Amsterdam, Ambo, 2002. LECOMTE, J., VANISTENDAEL S., *Le Bonheur est toujours possible. Construire la résilience*, Paris, Bayard, 2000.

Kritische bedenkingen bij de wetenschappelijke benadering van resilience zijn te vinden bij R. Zimmerman en R. Arunkumar. Zij merken op dat het onderzoek naar resilience een consistent woordgebruik, een conceptueel kader en een consequente methodologie heeft gemist. ZIMMERMAN, M., ARUNKUMAR, R., ZIMMERMAN, M., ARUNKUMAR, R., *Resilience research. Implications for schools and policy*, in *Social Policy Report* 8(1994) nr. 4, p. 1-17.

- (1) LOESEL, F., BLIESENER, T., *Resilience in adolescence: a study on the generalizability of protective factors*, in HURRELMANN, K., LOESEL, F., (Ed.), *Health hazards in adolescence*, New York, Walter de Gruyter, 1990. LOESEL, F., KOLIP, P., *Trotz Trennung, Tod und alledem. Bewältigung schwieriger Lebensbedingungen in Kindheit und Jugend*, in *Welt des Kindes* (1991) nr. 4.

1.3 Resilience vraagt een moreel referentiekader

Sommige jonge mensen die in hun kindertijd ernstig verwaarloosd zijn, kunnen aan de tegenspoed het hoofd bieden. Zij verdienen de kost met het dealen van drugs en brutale misdaad. Zij hebben een manier gevonden om te overleven. Maar we beschouwen die niet als een vorm van resilience. Resilience is niet overleven tot elke prijs. De manier waarop het vermogen tot resilience wordt gebruikt is niet onbelangrijk. Het betreft overleven op een sociaal aanvaardbare manier. Of anders gezegd: 'Niettegenstaande dat de gemeenschap faalt om in de sociale en economische behoeften van iedereen te voorzien, vraagt zij niettemin dat diegenen die het meest te lijden hebben onder de ontberingen, zich alleen met maatschappelijk aanvaardbare middelen zouden bevrijden.'¹

Een gelijkaardig idee werd door een maatschappelijk werker in een ontwikkelingsland als volgt uitgedrukt: 'In mijn land is een arme man gedoemd te sterven als hij om te overleven uitsluitend legale middelen mag gebruiken. Om te overleven wordt hij tot misdaad gedwongen.' Het spreekt vanzelf dat zulke uitspraken aanleiding kunnen zijn tot verhitte debatten over wat 'maatschappelijk aanvaardbaar' is en wie dat definieert. Maar welk standpunt men in dit debat ook inneemt, men gaat steeds uit van een bepaald idee van wat wenselijk en aanvaardbaar is. Het is misschien belangrijk dat we ons van deze onderliggende veronderstellingen bewust zijn, als we het hebben over resilience en het kan nuttig zijn om ze ter discussie te stellen.

Ook voor wie niet onmiddellijk een boodschap heeft aan abstracte, ideologische debatten, zijn deze thema's relevant. Dit is onder meer het geval in het maatschappelijk werk. Hoe kunnen we, bijvoorbeeld, een programma uitwerken voor jongeren die meer verdienen in de prostitutie en met het dealen van drugs dan in een regelmatige job? Hoe kunnen we een project ontwikkelen dat toch een werkbaar alternatief biedt?

Aangezien we geen alternatieve werkgelegenheid met een even hoog inkomen kunnen bieden, moeten we werken aan het gevoel van eigenwaarde van de jongere, moeten we hem een aantal basiswaarden bijbrengen, en dergelijke meer.

Resilience is dus geen klinisch instrument dat neutraal is in zijn toepassing. Resilience vraagt een moreel referentiekader.

II ENKELE HEFBOMEN VOOR RESILIENCE

2.1 Naar een synthese voor de praktijk

Onderzoekers hebben heel wat variabelen onderzocht die het vermogen tot resilience mee bepalen. Veel van die variabelen zijn voor de praktijk echter niet altijd even relevant.

(1) OSBORN, A., *What is the value of the concept of resilience for policy and intervention?*, Paper presented at ICCB's international resilience institute on child resilience and the family, New York, 31 oktober - 3 november 1993.

Stefan Vaninstendael heeft getracht om deze veelheid van factoren te ordenen rond een vijftal hefboomen. Die structuur kan de veldwerkers in verschillende situaties, contexten, landen en culturen behulpzaam zijn en inspireren¹.

De ordening is zeker niet volmaakt en staat open voor verbetering. Het is ook niet zijn bedoeling om een perfect instrument aan te reiken dat functioneert zoals een machine: druk op knop A en je krijgt effect B. De ontwikkeling van een kind en van het sociale leven verloopt niet op die manier. De bedoeling is om veldwerkers een andere manier aan te reiken om naar de problemen waartegen ze botsen te kijken en om hun een nieuwe richting voor te stellen bij het zoeken naar oplossingen, zelfs voor ogenschijnlijk onoplosbare problemen. Dit impliceert dat heel wat details door de veldwerkers zelf moeten ingevuld worden naargelang de specifieke situatie waarmee hij of zij te maken krijgt. Resilience is allesbehalve een goocheltruc, maar het kan andere perspectieven openen en nieuwe hoop geven.

Stefan Vaninstendael onderscheidt vijf hefboomen die het overwegen waard zijn voor veldwerkers die resilience willen opbouwen en stimuleren:

- Informele ondersteuningsnetwerken met als kern een relatie van zich gedragen weten tussen het kind en ten minste één betekenisvolle volwassene. Dit gedragen worden is waarschijnlijk de basis waarop al de rest kan gebouwd worden.
- Het ontdekken van betekenis, zin en samenhang. Van hieruit kan de band gemaakt worden met spiritueel leven en religie.
- Enkele sociale en probleemoplossende vaardigheden en het gevoel enige controle te hebben over wat er in het leven gebeurt.
- Enig gevoel van eigenwaarde, positief staan tegenover zichzelf.
- Gevoel voor humor of een klimaat waarin humor kan gedijen.

(1) Stefan Vaninstendael hanteerde de volgende zes criteria om de variabelen verbonden met resilience te ordenen:

- Het aandachtsgebied moet van zichzelf uit voldoende duidelijk zijn om te worden verstaan en gebruikt. Het heeft geen zin veldwerkers te overdonderen met uiteenzettingen die te ingewikkeld zijn om in de praktijk te worden omgezet.
- De ordening en de overgehouden variabelen moeten bruikbaar zijn in verschillende culturen en in de verschillende ontwikkelingsstadia van een kind.
- De overgehouden aandachtsgebieden moeten voor de praktijk relevant zijn. De ervaringen van veldwerkers in verschillende landen en continenten zijn even belangrijk als het wetenschappelijk onderzoek.
- De ordening mag niet tegengesproken worden door onderzoek of praktijkervaring.
- Variabelen die verwant zijn worden onder één noemer samengebracht. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek dat heel wat variabelen te maken hebben met sociale vaardigheden, andere met technische vaardigheden en weer andere met het probleemoplossend vermogen. Deze verschillende elementen werden rond de cluster 'vaardigheden' samengebracht.
- Er moet een goede reden zijn om aan te nemen dat er een causaal verband bestaat tussen de variabelen en resilience. Het gaat dus over meer dan louter correlaties tussen variabelen. Het probleem is echter dat causaliteit wetenschappelijk niet steeds te verifiëren is terwijl het oorzakelijk verband voor het veldwerk wel duidelijk is.

VANISTENDAEL, S., *Resilience of de hoop van het realisme*, Breda, Diocesane Katholieke Schoolraad Breda, 2001, p. 12-13.

Deze factoren worden verder ontwikkeld. Voor elke hefboom trachten we te onderscheiden¹:

- of en hoe die zich verhoudt tot het kind, tot de familie, de omringende gemeenschap. Zijn er hulpbronnen beschikbaar in een van deze gebieden? Is er bijvoorbeeld iemand beschikbaar in het sociale netwerk van het kind die dat gevoel van zich gedragen weten en liefde kan geven?
- welke suggesties mogelijk zijn om in deze gebieden groei te bevorderen. Wat kan het kind doen, wat kan de familie doen, wat kan de gemeenschap doen? Wat kunnen ze eventueel samen doen? Kan bijvoorbeeld een of andere vorm van artistieke expressie het gevoel van eigenwaarde sterken?

Dit sluit natuurlijk niet uit dat men een beroep doet op gespecialiseerde diensten als dit nodig is.

Wat we niet uit het oog mogen verliezen zijn de interessante inzichten die we kunnen verwerven door aandacht te besteden aan kinderen die moeilijkheden in het leven meemaken en ondanks het risico op problemen die toch niet ontwikkelen of die erin slagen ze te overwinnen. Het kan de moeite waard zijn enkelen van die kinderen proberen te vinden. Maar dat is niet altijd vanzelfsprekend. Per definitie komen ze meestal niet in aanraking met de maatschappelijke werker of de gespecialiseerde diensten.

2.2 Hefboom een: zich gedragen weten en kunnen terugvallen op sociale netwerken

Heel wat onderzoekers en veldwerkers zijn ervan overtuigd dat het zich gedragen weten van het kind als persoon de belangrijkste bijdrage is tot zijn resilience. Die overtuiging moet niet mechanisch verstaan worden in de zin van: 'Als het kind zich gedragen weet als persoon, dan komt alles vanzelf in orde'. Een kind heeft veel meer nodig dan dat. Toch blijkt gedragen zijn een basis te bieden waarop kan gebouwd worden. Het gaat daarbij om het zich fundamenteel gedragen weten door minstens één ander mens en met minstens één ander mens zo'n fundamentele relatie te hebben². Hierbij is het heel belangrijk dat het kind dit gedragen worden ook aanvaardt en erkent.

Het fundamenteel 'dragen' van een kind als persoon is geen synoniem van het kritiekloos accepteren van zijn gedrag. Integendeel zelfs: onvoorwaardelijke aanvaarding van gedrag is meestal een teken van volkomen onverschilligheid, het tegendeel van aanvaarding.

Dit fundamenteel gedragen worden is op heel wat verschillende manieren beschreven: de werkelijke zorg om het kind, echt iets voelen voor het kind, de persoon zijn bij wie het kind altijd terecht kan, wat er ook moege gebeuren. Uiteindelijk hebben we het hier over werkelijke liefde - in de volle en de krachtige betekenis van het woord - voor het kind.

(1) VANISTENDAEL, S., *Resilience of de hoop van het realisme*, Breda, Diocesane Katholieke Schoolraad Breda, 2001, p. 14.

(2) We blijven ook zitten met een beangstigende vraag waarop we voorlopig geen antwoord vinden: wat doe je in het extreme geval dat een kind elke vaardigheid heeft verloren om een band met een andere persoon aan te gaan?

Echte liefde omvat echter de fascinerende en de uitdagende taak om een persoon fundamenteel te dragen en te verwelkomen in het leven. Dit verschilt helemaal van de voorwaardelijke en utilitaire relaties die de moderne maatschappij ons oplegt.

Waar vindt een kind dit gedragen worden? Als een gezin goed functioneert, wat niet voorbehouden is aan een volmaakt gezin, 'draagt' het alle gezinsleden. Dat is een van de redenen waarom het gezin zo belangrijk is. Om verscheidene redenen zijn er echter heel wat gezinnen die dat dragen niet of slechts in beperkte mate (kunnen) bieden.

Sommige kinderen kunnen dan dit gedragen worden ergens anders zoeken: bij een grootouder of een ander familielid, een oudere vriend uit de buurt, een leerkracht of opvoeder. Zij zoeken dit dan in een sociaal netwerk. En ook deze vorm van gedragen worden is zeer belangrijk.

Hieruit volgt dat programma's en inspanningen die zich toeleggen op de ondersteuning van het gezin, van vriendschap in al haar vormen en van informele relaties - zonder daarom naar perfectie te streven - allerbelangrijkst zijn en veel lijden kunnen voorkomen. Ook in de professionele hulpverlening is het belangrijk aandacht te besteden aan zulke informele relaties. Het betekent dat telkens weer overwogen moet worden of een kind of jongere kan geholpen worden in de eigen informele omgeving, door familie, vrienden of de gemeenschap, en dat de professionele hulpverlener zijn interventies hierop afstemt.

2.3 Hefboom twee: Het vermogen om enige orde, zin en betekenis in het leven te ontdekken

Mensen hebben behoefte aan zin en betekenis in het leven. Het gaat om het diep aanvoelen dat het leven - ondanks vele slechte ervaringen - iets positiefs te bieden heeft. Met dat positieve hebben we een relatie: het biedt ons een zekere samenhang en oriëntatie in het leven. Het antwoord op onze behoefte aan betekenis kan vele vormen aannemen: kleine en haalbare doelstellingen voorop stellen, patronen, orde en schoonheid ontdekken, toewijding aan anderen of verschillende vormen van religieus geloof. Het is belangrijk dat de speurtocht naar de zin stevig geworteld is in de realiteit. Als we ons teveel laten meeslepen door onze verbeelding of door manipulatie vanwege anderen, wordt onze 'zin' vroeg of laat door het leven zelf onderuit gehaald.

De ervaring leert dat dit gevoel voor zin en betekenis, zelfs in extreme situaties, een steun kan zijn. Zo is investeren in palliatieve zorg vanuit een zuiver utilitair standpunt economisch niet te verdedigen. Maar deze aanpak krijgt zin als we geloven dat er iets van onschatbare waarde schuilt in elk leven, iets dat ieder mens de moeite waard maakt om voor te zorgen zelfs als genezing niet meer mogelijk is.

Sommige onderzoekers hebben een samenhang aangetoond tussen resilience en religieus geloof, als een bijzondere vorm van het ontdekken van betekenis. De joods-christelijke traditie spreekt over de mens als beeld van God. Dit is niet statisch maar dynamisch te verstaan. Het houdt de uitdaging in dit beeld in zichzelf en in anderen te erkennen en te ontplooien. Deze positieve ontwikkelingsgerichte benadering van de mens sluit aan bij het gedachtegoed van resilience. Op die manier kan religie bijdragen tot het ontwikkelen van resilience.

Er zijn verschillende manieren waarop we het ontdekken van betekenis kunnen stimuleren. We moeten daarbij rekening houden met de plaatselijke cultuur en de ontwikkeling van het kind. Het kind kan al spelend 'zin' ontdekken. Het kan heel waardevol zijn dat het kind schoonheid en natuur mag ervaren. Het kan ook zinvol zijn om het kind tot artistieke expressie te stimuleren, zonder esthetische meesterwerken te verwachten. De ontdekking van teamgeest in sport, het zorgen voor een tuintje, voor dieren of voor andere mensen kan een gevoel van betekenis geven. Filosoferen met kinderen biedt weer eigen mogelijkheden om de cognitieve vaardigheden van een kind te stimuleren en het bepaalde waarden duidelijk te maken. Het kan bijdragen tot de ontdekking van betekenis en op tal van andere manieren de resilience van het kind ondersteunen. Ten slotte zullen sommige kinderen de rijkdom ontdekken van een relatie met God, steunend op hun eigen ervaring en op het woord en het voorbeeld van volwassenen die geloven.

2.4 Gebied drie: Een verscheidenheid van vaardigheden

Dit gebied omvat een veelheid van soorten vaardigheden: sociale, probleemoplossende, technische, professionele, ... Deze vaardigheden zijn mede cultureel bepaald. Leef ik in een cultuur waarin men zich op een open en directe manier kan uitdrukken? Of leef ik, integendeel, in een cultuur waarin zo'n manier van spreken als beledigend wordt ervaren? Of is het nodig dat ik me aan die twee verschillende culturen kan aanpassen?

Over zulke vaardigheden beschikken is niet voldoende. Het kind moet ze kunnen en willen activeren. Het kind of de jongere moet het gevoel hebben dat hij of zij impact heeft op zijn leven, dat hij of zij ergens een verschil kan maken, hoe klein die bijdrage ook moge zijn.

Vaardigheden aanleren gebeurt het best in het volle leven en niet binnen kunstmatige laboratoriumtoestanden. Het gezin is daarom de meest aangewezen omgeving. Maar gezinnen worden steeds kleiner en hun maatschappelijk isolement neemt toe. Dus wint de school en de vrije tijd aan betekenis. Zij worden het sociale oefenterrein. Kinderen een rijke leeromgeving bieden betekent dat:

- kinderen bepaalde normen leren hanteren en doelstellingen leren nastreven, dat ze de mogelijkheid krijgen om daarmee om te gaan, en dat ze daartoe genoeg aangemoedigd worden;
- kinderen de mogelijkheid krijgen om deel te nemen aan activiteiten op een verantwoordelijkheidsniveau dat zij aankunnen.

De verleiding is groot om vaardigheidstraining te zien als de oplossing voor allerlei problemen. Op het eerste gezicht lijken heel wat problemen opgelost te kunnen worden op voorwaarde van een aangepaste training. Vaardigheidstraining is echter zo goed als waardeloos als het kind niet fundamenteel aanvaard wordt en als het kind geen zin aan zijn bestaan kan geven. Deze eerste twee domeinen bieden een stevige grondslag waarop de rest kan steunen, vaardigheidstraining inclusief. Dit proces loopt niet noodzakelijk chronologisch. Soms zien we een zekere volgorde in de leerfasen, maar in het ware leven gaan de dingen veelal samen. Bijvoorbeeld, een bewogen leerkracht kan het kind naast vaardigheidstraining ook een stabiele relatie bieden en in het licht van die relatie kan het leven voor het kind zin krijgen.

2.5 Hefboom vier: Beschikken over een gevoel van eigenwaarde

Heel wat onderzoekers en veldwerkers brengen eigenwaarde in relatie met resilience. Eigenwaarde houdt verband met de gebieden die we al eerder besproken hebben. Het zich gedragen weten als persoon zal de eigenwaarde stimuleren. Dat doet ook het ontdekken van betekenis: als mijn leven zin heeft dan kan het toch niet zo slecht zijn. Het leren beheersen van vaardigheden stimuleert eveneens de eigenwaarde. Toch is het goed om eigenwaarde apart te vermelden omdat het op zichzelf zeer belangrijk kan zijn en omdat vele eenvoudige dagelijkse handelingen eigenwaarde kunnen stimuleren of vernietigen.

Een kind dat door zijn ouders wordt gedragen, weet dat het fouten mag maken, dat zijn ouders hem daarom niet minder graag zullen zien. Dat gevoel van eigenwaarde, dat zelfvertrouwen zorgt ervoor dat kinderen niet zo snel uit hun lood worden geslagen. Ze hebben hun eigen identiteit en fierheid. Aanmoediging, constructieve kritiek, realistische eisen zouden op school doodgewoon moeten zijn. Ze stimuleren de eigenwaarde van de leerlingen. Ook via zijn activiteiten in de vrije tijd kan een kind een gevoel van eigenwaarde opbouwen. Voor al deze domeinen geldt echter ook dat te strenge discipline, veel negatieve kritiek en onbereikbare maatstaven het gevoel van eigenwaarde kunnen ondergraven.

2.6 Hefboom vijf: Humor

Humor wordt zelden genoemd in resilience-onderzoek, maar veldwerkers in verschillende culturen en zelfs sommige specialisten in de opvoeding onderstrepen de waarde ervan. Humor is moeilijk te definiëren. Het gaat over ontspanning en relativering van de ernst. Humor helpt om moeilijke situaties te dragen. Dat geeft nieuwe kracht en uitzicht op oplossingen. Het is een teken dat men greep krijgt op het gebeuren, dat men er zich niet door laat overdonderen. Kinderen die kunnen lachen, ontwikkelen het noodzakelijke doorgroeivermogen die ze nodig hebben: thuis, op straat en op school.

Humor heeft te maken met gevoel voor onvolmaaktheid, volwassen aanvaarding van mislukkingen, een verandering van standpunt, paradoxen, vertrouwen zelfs als dingen fout lopen, spel, creativiteit, fantasie ... en nog veel meer.

Het is moeilijk om mensen gevoel voor humor aan te leren. Maar misschien slagen we erin een klimaat te creëren in een project, in de familie, of zelfs in de klas, waarin humor kan gedijen.

Ook humor staat in relatie met de andere hefboomen die we vermeld hebben. Zo is een klimaat van vertrouwen belangrijk voor de goede ontwikkeling van humor. Zonder dat klimaat kan er wel nog humor zijn, maar die kan zeer cynisch en kwetsend worden.

Er is eveneens een link te leggen tussen humor en het gevoel van eigenwaarde. Het is geen toeval dat onderdrukte volkeren soms een schitterend gevoel voor humor ontwikkelen met de onderdrukker als mikpunt. Dit was het geval onder dictaturen, zowel

onder rechtse als linkse zoals de geschiedenis van sommige Latijns-Amerikaanse of communistische landen aantoont. Dit rechtvaardigt de onderdrukker niet, maar het toont ons wel hoe humor een middel kan zijn om sommige, soms hoogst onaangename toestanden in het leven te integreren, zonder erdoor verslagen te worden. Het helpt om in deze omstandigheden een gevoel van eigenwaarde en integriteit te bewaren.

Gelovigen herinneren zich misschien dat Christus, naar het evangelie volgens Lucas, in de zaligsprekingen heeft gezegd: 'Gelukkig wie nu huilt, want je zult lachen.' (Lucas 6, 21 b). Dit is een treffende beschrijving van de kern van volwassen humor. Gelovigen zullen in humor het onmiddellijk verband zien met de dynamiek van het kruis en de verrijzenis van Christus: een gebeurtenis die zijn historische werkelijkheid overstijgt en uitdrukking geeft aan de dieperliggende structuur van het leven zoals het rust in Gods hand: verwondingen, iets slechts wordt getransformeerd in iets goeds, in nieuw en onverwacht leven. Sommige mensen zijn bang dat een oppervlakkig begrip van humor tot het soort flauw plezier leidt dat de weg verspert naar enige diepte in het leven. Maar zulke misbruiken mogen ons niet blind maken voor de rijkdom van humor. Tenslotte is humor een veel te ernstige zaak om in het leven van een kind te ontbreken!

2.7 Enkele afrondende beschouwingen

Alle hefboomen die vernoemd zijn en in verband staan met resilience, lopen het risico om hun waarde te verliezen. Bijvoorbeeld: kindermishandeling komt vaak voor met een volwassene die dicht bij het kind staat; religie zonder respect voor het geweten kan de mens ontwaarden in sekten en zelfs in gewelddadigheid; sociale vaardigheden kunnen misbruikt worden voor de manipulatie van anderen; zelfbewustheid kan omslaan in arrogantie; humor kan tot ironie en sarcasme verworden.

Deze risico's moeten ervoor zorgen dat we realistisch en behoedzaam blijven, maar ze mogen ons niet verhinderen om deze hefboomen ten goede aan te wenden.

Naast de genoemde hefboomen zijn er nog andere te ontdekken. Zo leggen verschillende mensen de nadruk op de waarde van goede rolmodellen in het dagelijkse leven van een kind. Ook ervaringen van schoonheid en verbondenheid met de natuur kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van resilience.

Gezien de nooit eindigende interactie tussen persoon en omgeving, is het niet moeilijk te begrijpen dat resilience nooit volledig te vatten of perfect stabiel is. Kinderen zijn nooit absoluut resiliënt of onkwetsbaar. Zelfs het sterkste kind zal goede en zwakke momenten hebben en onder te grote druk bezwijken.

Het is nuttig om in deze context op te merken dat kwetsbaarheid ook zijn positieve kanten heeft: als we verder gaan dan bewondering, zijn de diepste menselijke relaties meestal gebaseerd op een wederzijdse erkenning van elkanders kwetsbaarheid, op een wederzijds respect voor die kwetsbaarheid, en een wederzijds besef van dat respect. Hoe zou een kind zich werkelijk aanvaard kunnen voelen, als het niet kwetsbaar zou mogen zijn?

Resilience is een instrument, geen doel op zich. Het kan een inspiratie zijn voor opvoeding, sociaal beleid en maatschappelijk werk¹.

Ten slotte ontwikkelt resilience zich steeds in een concrete context van plaatselijke omstandigheden en cultuur. Daarmee moet men rekening houden. Zo niet kan men de dingen zelfs erger maken. Maar dat is een zeer zware uitdaging. Zelfs met de beste voornemens ziet men makkelijk een andere cultuur en een andere situatie door de ogen van onze eigen cultuur, opvoeding, ervaring en opleiding. Het gebeurt zelfs meer dan men denkt dat iemand, die zich ten volle bewust is van de betekenis van 'interculturele verschillen' en die zulke verschillen zelfs bestudeerd heeft, er niet in slaagt om die verschillen in de praktijk te herkennen. We kunnen enkel naar best vermogen proberen ons bewust te zijn van onze culturele wortels.

III HET 'HUIS' : EEN PRAKTISCHE SYNTHESE

De vijf boven vermelde hefboomen worden geïntegreerd in het beeld van een 'huis'. Het idee om resilience als een huis voor te stellen groeide bij enkele opvoeders uit Chili. In het huis vinden we de vijf basiselementen van resilience als kamers terug: gedragen worden, zingeving, vaardigheden, eigenwaarde en humor. Naast die vijf kamers is er onder het dak nog een zesde ruimte: een zolderkamertje - sommige mensen ervaren het ook wel eens als een kelder - een plek om dromen op te bergen, verdriet een plaats te geven of herinneringen te bewaren. Kortom, een essentiële kamer om de vele andere dingen die we meedragen zorgvuldig te parkeren.

De verschillende factoren vinden hun plaats in het huis. De ene is fundamenteel en de andere steunen daarop: je krijgt een inzicht in de onderlinge relatie van die factoren. Door de grootte van de onderdelen aan te passen kun je voor elk individu een eigen huis tekenen: het ziet er telkens anders uit.

De grond waarop het 'huis' gebouwd wordt bestaat uit elementair materiaal: de basisbehoeften van een mens. Wanneer een kind honger heeft, moet dat gevoed worden. Wanneer het met de gezondheid mis loopt, dient daaraan gewerkt te worden. De bevrediging van de basisbehoeften gaat voor op elke andere actie. De grond waarop gebouwd wordt, dient voldoende stevig te zijn om er een stabiel 'huis' op te kunnen zetten. De samenstelling van die grond zal verschillen van land tot land. Men moet hierin echter ook niet overdrijven. Zo niet trappen we in de val van een maatschappij die leeft op basis van consumeren en oppervlakkigheid.

Het materiaal voor de bouw van het huis is te vinden in de lokale cultuur. Het is noodzakelijk om daarmee rekening te houden. Welke elementen vind ik binnen de leefomgeving van het kind, binnen zijn of haar cultuur om het resilience-huis op te bouwen? De lijst van bouwstenen is eindeloos: verhalen, sprookjes, beelden, muziek,

(1) Voor de relatie tussen resilience en het opzetten van een sociaal beleid, zie: VANISTENDAEL, S., *Resilience of de hoop van het realisme*, Breda, Diocesane Katholieke Schoolraad Breda, 2001, p. 34-37.

dansen, spelen, plaatselijke humor, sport, vieringen, allerlei symbolen, gewoonten, allerlei taken, maaltijden ...

Het is als met de constructie van een gewoon huis. In functie van de omstandigheden, het klimaat of de cultuur wordt er gebouwd met stenen, met hout of stro, rotsen of stenen, huiden, bamboe, zelfs sneeuw.

Het 'huis' kan geen rigide structuur zijn. Sommigen willen het herstructureren en er andere elementen of kamers aan toevoegen. Zo hoort voor bepaalde mensen bij het beeld van het huis onvermijdelijk een tuin. Het drukt de band uit met de natuur. Voor anderen moeten de liefde en affectie die vervat liggen in het 'gedragen worden' uitdrukkelijker weergegeven worden. En dan wordt een verwarmingsbron of een schoorsteen aan het huis toegevoegd. Het werken met het beeld mag echter niet evolueren naar een tekenles. Het blijft een manier om ideeën te ordenen met het oog op het uitbouwen van resilience. Elke toevoeging aan het huis dient dan ook bij te dragen tot een groter welzijn van het kind en zijn of haar leefomgeving.

De kamers van het huis zijn onderling met elkaar verbonden door deuren en trappen, leidingen lopen door het hele huis heen. De voorgaande voorbeelden hebben laten zien hoe ook in het echte leven de diverse domeinen beschikken over verschillende doorgangen en verbindingen.

Zoals een echt huis vraagt het resiliencehuis om het nodige onderhoud: schoonmaken, herstellen tot en met het heropbouwen in geval van een ramp. Bepaalde gebeurtenissen kunnen immers een behoorlijke ravage aanrichten en dan moet er heropgebouwd worden. Deze vergelijking geeft aan dat resilience nooit een verworvenheid is of een stabiel karakter heeft. Resilience evolueert door het leven heen en vraagt om permanente zorg. Resiliente personen kunnen minder resiliënt worden. En omgekeerd. Zelfwaarde, gedragen worden en vaardigheden zijn realiteiten die gevoed moeten worden.

IV HOE KAN DE BENADERING VIA RESILIENCE ONS INSPIREREN?

De benadering via resilience kan ons een nieuwe kijk geven op de dingen. Het concreet vertalen naar de praktijk moeten we zelf doen. Resilience is geen trukendoos of een toverhoed, ook geen kookboek met recepten of een techniek. Het is veeleer een inspiratie voor het werk en voor het leven. Het biedt een kader dat ons toelaat om onze eigen ervaringen te herinterpreteren en ervan te leren. In wat volgt zullen we zien, hoe resilience ons op tenminste tien verschillende manieren kan inspireren of onze visie kan vernieuwen.

- (1) Een persoon is nooit te herleiden tot zijn of haar probleem, tot een 'geval'. Hoe kun je het potentieel ontdekken en ontplooien dat in een kind schuilt, ook al is dat een verborgen potentieel?
- (2) Zonder de problemen te ontkennen richt resilience onze aandacht op de sterke punten waarop we kunnen bouwen. Echte hoop is geen vlucht voor de realiteit maar opent

onze ogen voor het positieve, nog verborgen potentieel. Dit geldt voor het leven van een individu, maar ook voor het leven van families, gemeenschappen en volkeren. Resilience helpt ons wanhoop, cynisme en onrealistische illusies te vermijden. Het helpt het leven te zien als een proces met vele verschillende uitkomsten, in tegenstelling tot een mechanisch determinisme.

- (3) Het loont de moeite om te leren van de oplossingen die de mensen uit zichzelf vinden, soms eer er van enige professionele interventie sprake is. Zulke oplossingen stroken niet altijd met de gangbare maatschappelijke opvattingen, maar volgen veelal wel een strategie die goed aangepast is aan de omstandigheden. We doen er goed aan om zulke oplossingen zorgvuldig te overwegen en na te gaan hoe we er verder kunnen op bouwen alvorens proberen dingen te veranderen.
Op die manier daagt resilience ons ook uit niet alleen te kijken naar de probleemgevallen maar ook te leren van diegenen die zich uit de slag trekken ondanks het feit dat ze met dezelfde moeilijkheden geconfronteerd werden.
- (4) Grenzen en beperkingen zijn inherent aan het leven. Het is de kunst om ondanks die grenzen het beste van het leven te maken. We kunnen dat zelfs in een paradox verwoorden: het leven kan slechts ten volle beleefd worden als men erin slaagt om beperkingen te aanvaarden en keuzes te maken. In die betekenis is het wijd verspreid ideaal van de ontwikkeling van het volledige potentieel van het kind een interne contradictie.
Dit aspect van resilience druist in tegen een aantal moderne tendensen zoals het verlangen naar perfectie, de absolute vrijheid, de totale ontplooiing van het zelf, ... In het beste geval leidt dit tot ontgoocheling, in het slechtste geval tot vluchtgedrag en druggebruik. Paradoxaal genoeg leidt de benadering via resilience naar enkele reële verbeteringen, precies omdat ze bepaalde beperkingen aanvaardt.
- (5) Resilience daagt ons uit het begrip gezondheid te herijken. In de lijn van het voorgaande suggereert deze benadering dat gezondheid niet één of andere soort ideale toestand is zonder problemen of zwakheden. Het is veeleer de vaardigheid om problemen op te lossen of om een constructieve manier te vinden om met onoplosbare problemen te leven. Zulke vaardigheden groeien, net zoals resilience, in een interactie tussen een persoon en zijn omgeving. In die zin is gezondheid een gradueel concept.
- (6) Kinderen hebben evenzeer als volwassenen liefde nodig. Resilience herinnert ons aan de belangrijkheid van liefde in de volle betekenis van het woord. Met liefde bedoelen we: een persoon 'dragen', meer dan louter bewondering en niettegenstaande eigenaardigheden in het gedrag en karaktertrekken waarmee we het niet altijd eens zijn. Eenvoudig gezegd: liefde is een ander in het leven fundamenteel verwelkomen. Resilience brengt ons steeds weer de betekenis van dit soort totale liefde in herinnering.
- (7) Resilience honoreert het potentieel van informele netwerken: familie, vrienden en de gemeenschap. Zijn ze op één of andere manier aanwezig? Kunnen ze helpen? Welke oplossingen bieden zij? Hoe kunnen we de samenwerking tussen professionele hulpverleners en informele vrijwilligers bevorderen. Hoe kunnen professionele

interventies helpen om de gewone functies van informele sociale netwerken in het alledaagse leven op te bouwen?

(8) Aan de vorige punten ligt een specifieke visie op verantwoordelijkheid ten grondslag. In het licht van resilience blijkt dat verantwoordelijkheden op één of andere manier gedeeld worden door verschillende mensen en groepen van de gemeenschap. We kunnen noch de gemeenschap, noch het individu, volledig verantwoordelijk stellen voor wat in het leven gebeurt. Ons leven is een proces waarin we - zij het soms een beperkte - rol kunnen spelen. Ook kinderen zijn niet louter objecten van opvoeding en interventie. Reeds op vroege leeftijd dragen zij enige verantwoordelijkheid, aangepast aan hun ontwikkelingsstadium.

Aangezien resilience zich in een interactie tussen het individu en de omgeving ontwikkelt, dragen wij een verantwoordelijkheid tegenover onszelf en tegenover anderen. Dit is normaal gezien een gedeelde verantwoordelijkheid. Niemand hoeft alle lasten van de wereld te dragen, maar we zijn allemaal uitgenodigd om samen met anderen tenminste enkele van die lasten te dragen.

(9) We kunnen in onze ontwerpen, planning, implementatie en evaluatie van interventies en projecten, rekening houden met de hefboomen waardoor resilience wordt opgebouwd.

(10) Het 'huis' kan ons helpen om de sterktes en de zwaktes van een kind en zijn of haar leefomgeving, op het spoor te komen¹. Elke kamer van het huis roept een aantal vragen op. Met deze vragen kunnen we de sterktes krachtiger maken, die elementen waarmee we eventueel resilience kunnen opbouwen of het leven opnieuw vorm geven.

Anderzijds kunnen we het huis bekijken en ons afvragen welke delen er verwaarloosd bij liggen en waar er werk aan de winkel is.

Startpunt voor een dergelijke heropbouw is dikwijls een relatie van gedragen worden. Ervaring leert dat die niet altijd in voldoende mate aanwezig is. De heropbouw kan echter ook gestart worden vanuit andere kamers; bijvoorbeeld die van zelfwaarde of van de vaardigheden. Van daaruit wordt het huis steen voor steen (weer) opgebouwd.

De bouw van het huis draagt bij tot de resilience van het kind. Maar het kan ook bijdragen tot de resilience van een familie, een gemeenschap. Of de resilience van een leerkracht, opvoeder of hulpverlener².

De kracht van resilience bestaat erin dat deze benadering open staat voor elke aanpak die het doorgroeivermogen van mensen bevordert. Met resilience werken betekent dan ook op zoek gaan naar strategieën, modellen, kaders of concepten die in de praktijk hun waarde bewezen hebben. Een gesprek met het salesiaanse erfgoed is dan ook zinvol.

(1) Wat ons niet mag beletten om bij ernstige gevallen een beroep te doen op een professionele diagnose.

(2) Voorbeelden van good practice vanuit verschillende culturen en achtergrondliteratuur vind je op de website: <http://resilnet.uiuc.edu>.

V RESILIENCE EN DE SALESIAANSE OPVOEDINGSAANPAK

Ook al is het wetenschappelijk onderzoek en de theorievorming rond resilience pas vrij recent ontstaan, toch herkennen we in de intuïties en aanpak van Don Bosco reeds heel wat elementen die in resilience naar voren geschoven worden. Wie vertrouwd is met het salesiaanse erfgoed zal wellicht spontaan reeds een aantal linken tussen resilience en dit erfgoed op het spoor gekomen zijn. We willen dit hier verder illustreren aan de hand van het oratoriocriterium. Het oratorio - een plek waar jongeren uit de stad terecht konden voor onderdak, spel, ontspanning, catechismusonderricht en vorming - was het eerste grote werk van Don Bosco. Het werd ook zijn centraal pedagogische principe dat als volgt samengevat wordt: jongeren een thuis, een school, een speelplaats en een parochie bieden. Deze vier dimensies zijn nog steeds een criterium waaraan elk salesiaans werk moet beantwoorden¹.

In wat volgt verbinden we het gedachtegoed van resilience met de principes van het oratoriocriterium.

5.1 Jongeren een thuis bieden

De onderste kamer in het resilience-huis is de kamer van het gedragen worden: de fundamentele, liefdevolle acceptatie en verwelkoming van het kind in het bestaan. Ook voor Don Bosco vormde de liefde de basis van de opvoeding. De liefde die de grondhouding van de opvoeder moet zijn, vindt voor hem haar oorsprong in de liefde van God. Het is die liefde die de opvoeder moet bezielen en leiden. Reeds van in zijn roepingsdroom op 9-jarige leeftijd wordt deze liefdevolle benadering van jongeren door de opvoeder naar voren geschoven. In al zijn geschriften vormt dit thema als het ware een rode draad. Enkel via een warme, hartelijke, geïnteresseerde benadering van de jongere kun je tot zijn hart doordringen en hem ertoe brengen zijn leven ten goede in eigen handen te nemen. Liefde en weerbaarheid (resilience) worden ook bij Don Bosco met elkaar verbonden. Het gaat daarbij niet om een liefde die elk gedrag accepteert maar wel om een liefde die gelooft in de jongere als persoon en hem daarom ook de veiligheid en het stootblok van de grenzen en de redelijkheid biedt. Dit maakt de jongeren weerbaar tegenover de uitdagingen van het bestaan.

5.2 Jongeren een school bieden

De kamer van de vaardigheden in het resilience-huis wijst erop hoe jongeren door het verwerven van vaardigheden hun eigen bestaan in handen kunnen nemen en zich mede

(1) Het oratoriocriterium is daarom opgenomen in de constituties van de salesianen: 'Don Bosco beleefde een typische pastorale ervaring in zijn oratorium; het was voor de jongens: huis dat je opvangt, parochie die je het evangelie verkondigt, school die je op het leven voorbereidt en speelplaats waar je elkaar als vriend ontmoet en leeft in vrolijkheid. Voor het vervullen van onze zending in onze tijd blijft de ervaring van Valdocco een permanent criterium om alle activiteiten en instellingen te toetsen en te vernieuwen'. *Constituties van de Sociëteit van de Heilige Franciscus van Sales*, Sint-Pieters Woluwe, 1986, nr. 40. Het is ook opgenomen in het salesiaanse opvoedingsproject: *In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject*, Sint-Pieters-Woluwe, Don Bosco Centrale, 2de druk, 2006, p. 40.

daardoor weten te ontworstelen aan de moeilijke context waarin zij opgroeien. Ook de jongeren tot wie Don Bosco zich richtte, leefden in een risicovolle context. Hij zag in het aanbieden van vorming en het aanleren van vaardigheden een middel om hen kansen te bieden een zelfstandig bestaan op te bouwen en hun plek te vinden in de maatschappij. Hij koos daarbij niet voor een louter intellectuele maar voor een integrale vorming waarin alle dimensies van het menszijn (verstand, lichaam, ziel, relaties, emoties, talenten, geweten...) aan bod kwamen. Don Bosco vatte dit samen in een krachtig motto: 'eerlijke burgers, goede christenen' worden.

5.3 Jongeren een speelplaats bieden

We kunnen hier een link leggen naar het kamertje van de humor in het resilience-huis maar ook naar verschillende andere kamers (wat trouwens ook voor de twee vorige oratorioprincipes geldt) zoals de kamer van het gedragen worden en de verbondenheid, de kamer van de vaardigheden. Een speelplaats is een ontmoetingsplaats waar jongeren heel wat sociale vaardigheden leren. Het is ook de ruimte waar spel, ontspanning en plezier maken de ernst van het leven kan relativeren. Een plek voor creativiteit en fantasie die het doorgroeivermogen van mensen stimuleert.

Don Bosco besteedde in zijn oratorio veel aandacht aan sport en spel, muziek en toneel. Het was zijn zorg dat zijn jongens een gezonde ontspanning konden genieten. Hij spoorde zijn medewerkers aan om veel op de speelplaats tussen de jongens te zijn en hun ontspanning te delen. Daar lagen immers kansen om wederzijds vertrouwen op te bouwen en door het spel op te voeden. Voor Don Bosco was de speelplaats zeker geen noodzakelijk kwaad maar een wezenlijk onderdeel van het oratorio.

5.4 Jongeren een parochie bieden

Voor Don Bosco vormt het basisvertrouwen in God het fundament van het bestaan. Dit vertrouwen in jongeren laten ontluiken en openbloeien was voor hem het uiteindelijke doel van de opvoeding. Bij hem vinden we dus een specifieke, gelovige invulling van de dimensie van zingeving van het resilience-huis. De meest fundamentele gedragenheid is voor hem de gedragenheid door God. In Hem vindt de mens ook zijn uiteindelijke bestemming en geborgenheid. Je vaardigheden ontplooien is antwoorden op het appel van God. Zijn fundamentele 'eigenwaarde' ontvangt de mens van God. En in de vreugde, de humor, het gelukkig zijn, beantwoordt de mens met dankbaarheid de gulheid van God en viert hij zijn geschapen zijn. De evidentie waarmee Don Bosco zingeving en geloof als fundament en einddoel naar voren schoof, is in onze tijd niet meer aanwezig. Toch blijft de vraag of zijn overtuiging dat zingeving een fundamentele plaats inneemt in de opbouw van het menselijk bestaan ook vandaag niet nog waardevol is. Dit geeft te denken in een tijd waarin we dit thema zo omzichtig en onzeker benaderen.

Naar de kamer van de eigenwaarde werd in het voorgaande slecht eenmaal verwezen. Toch is ook dit aspect duidelijk aanwezig in de aanpak van Don Bosco. Het zit verweven in de ontplooiing van vaardigheden die de jongere zelfvertrouwen geven. Het zit ook in de liefdevolle relatie met de jongere waar de jongere mag voelen dat hij belangrijk is. Don Bosco wijst er zijn opvoeders trouwens heel vaak op hoe fundamenteel belangrijk bevestigen is.

Don Bosco benoemde zijn manier van opvoeden als het 'preventief systeem'. Door jongeren een thuis, een school, een speelplaats en een parochie aan te bieden, wilde hij hun de kans geven zich op een positieve manier te ontplooien en voorkomen dat ze het slechte pad opgingen. Het werken aan resilience bij kinderen en jongeren heeft diezelfde preventieve kracht ten opzichte van risicofactoren. Het doel is de groeikracht en het doorgroeivermogen te ontwikkelen voor de jongere echt in de knoei geraakt en doorverwezen dient te worden naar professionele hulp.

Er zijn dus wel een aantal opvallende verbanden te leggen tussen Don Bosco en het kader dat resilience biedt. Dit wijst andermaal op de kracht van de intuïties van Don Bosco. Het salesiaanse opvoedingsproject in gesprek brengen met resilience geeft te denken en levert in elk geval een aantal boeiende en bevestigende inzichten op.

BESLUIT

Al bij al is het werken met resilience niet revolutionair. Een aantal wetenschappelijke inzichten die hieraan ten grondslag liggen was lang bekend voor de research hierover aangevat werd. Sommige mensen herkennen in resilience hun eigen intuïties of ervaringen, persoonlijk of professioneel.

Resilience kan veldwerkers helpen om hun intuïties en ervaringen te verdiepen en te systematiseren. Het dient dan wel vergezeld te gaan met de wijziging van perspectief, die eigen is aan het werken aan resilience. Met name het zich niet laten leiden door de waargenomen problemen maar door elementen waarmee we iets kunnen opbouwen.

Het beeld van het 'huis' wil op een toegankelijke wijze bijdragen tot die perspectiefwijziging. Het 'huis' benadert het kind ook steeds vanuit zijn of haar context, zijn of haar omgeving, en dit als een gehele en geïntegreerde persoon. Niet als de som van allerlei afzonderlijke factoren.

Onze horizon kan nog verbreed worden door het resilience-huis te situeren in het dorp of de stad, tussen de andere resilience-huizen of andere bouwwerken. Dit laat ons toe te reflecteren op allerlei vragen die nog veel complexer zijn, zoals bijvoorbeeld de band tussen de resilience van verschillende personen.

De kracht van het schema van het resilience-huis ligt wellicht in het feit dat het onder de vorm van een sterk symbool, het huis, een soepel en pragmatisch antwoord voorstelt voor allerlei sociale kwesties, opvoedings- en hulpverleningsvragen¹. In die zin is dit huis ook een prikkel en een bevestiging voor al wie in de geest van Don Bosco jongeren begeleidt op hun weg naar volwassenheid.

(1) Mocht u met dit gedachtegoed aan de slag willen dan kunt u eventueel een beroep doen op de vzw De kracht van het huis. De vzw wil mensen vormen en coachen bij het werken met resilience. Ze vormt ook een verzamelpunt voor de resultaten van wetenschappelijk onderzoek en bouwt in de toekomst een netwerk van allerlei resiliencewerkers uit. Meer info: info@dekrachtvanhethuis.be en www.dekrachtvanhethuis.org.